

OZNAČNICE

Uvod – pokušaj definicije

Označnice, najprepoznatljivije po engleskom nazivu *bookmark*, nemaju ustaljenog ni jedinstvenog naziva u hrvatskom jeziku. Zovu je *zaloga*, *dočitnica*, *pokazivač*, *obilježivač*, *označivač*, *označnica*, *stanka*, *graničnik*, *straničnik*, *štio-nik*, *knjižnik*, već prema tome kako je tko mislio da će riječ najbolje semantički pokriti pojam i iz kojeg je jezika naziv te tiskovine prevođen. Nijemci to nazivaju *Lesenszeichen*, Talijani *segnì libri*, Rusi *zakladki*, a Englezi *bookmark*.

Svi ti nazivi daju elemente definicije koja se svodi na tiskovinu iz obitelji sitnog tiska namijenjenu za označivanje onoga tekstualnog dijela knjige gdje će se nakon prekida nastaviti s čitanjem, ili pak označuje tekstove kojima se želimo vraćati i nekome svratiti pozornost, a kod toga ima ulogu informiranja i reklamiranja s ilustrativnim karakterom. Stvorena je kao pomagalo za čitanje knjiga, ali je fizički posve neovisna o njima. Iznimno zna biti kombinirana s knjiškom vrpcom za obilježavanje.

Vladimir Anić u svom Velikom rječniku hrvatskog jezika (Zagreb: Liber, 2004.) pod pojmom *označivača* kao treće značenje, piše: „listić ili prikladna drugačija (vrpca i sl.) koja se umeće među stranice gdje se prekinulo čitanje knjige; zaloga“ (str. 980). Kod riječi *označnica* kao drugotno značenje donosi: „ono čime se označuje, sredstvo kojim se označuje“ Kod *zaloge* nalazimo ovo značenje: „vrpca ili poseban označivač za knjige, cedulja ili dr. koja se umeće između stranica gdje je prekinuto čitanje“ (str. 1794). To isto prenosi Hrvatski enciklopedijski rječnik (Zagreb: Novi liber, 2002, 2004.). Kao zaseban pojam koji treba uvažiti, nameće se tek u zadnje vrijeme pa stoga i ne čudi što u leksikografiji nije zastupljen, a jednako tako ni u bibliotekarstvu nije našao zasebno mjesto i tretman. Njegovo značenje ipak nameće promjene.

Uz primjenu iz okvirne definicije, ima i čitav niz službi od korisnih informacija preko reklame i najava sve do ilustrativnog karaktera. Katkada ima i čisto praktičnu ulogu kao ravnalo, mjerilo ili kalendar. Ako je riječ o učenicima, oni preko te pomične (putujuće) ilustracije, koja im koloristički i estetski razbija dosadu crno-bijelog čitanja, apsorbiraju usput razne informacije (ime i prezime pisca, naslov djela, portret i sl.), a kod toga im taj mali predmet podiže kvalitetu čitanja i poučava pravilnom odnosu prema knjizi. S obzirom na to da takvo pravilno označivanje mjesta prekida s čitanjem čuva od neprimjerenog označivanja presavijanjem stranica (“ušiju”), predmetima za pisanje koji uništavaju stranice i lome uvez, ili slični predmeti (nož za rezanje papira, ravnalo) koji su knjizi i čitanju neprimjereni, može se ustvrditi da ima i karakter čuvanja knjige.

Zbog svih tih elemenata koji ulaze u pojmovno područje toga reklamnog pomagala za čitanje, opredjeljujemo se za naziv označnica jer ostalo nazivlje sužuje taj pojam na jedan korisnički vid: dočitnica – samo na mjesto dokle se čita, zaloga – na ulaganje u knjigu, obilježivač, pokazivač i označivač – sufiks -ač upućuje na vršitelja radnje, graničnik – upućuje na nešto što razgraničuje, straničnik je vezan uz stranicu – dakle se više odnosi na fiksnu označnicu, dok je, inače lijep izraz „štionik“ zastarjelica koja je mnogima nerazumljiva. Stoga, bez ikakvog prejudiciranja, ovdje uzimam riječ označnica kao radni naziv.

Nastanak i razvoj

Nije nastala linijskom sukcesijom od neke druge tiskovine. Svoje nastajanje zahvaljuje čitavom spletu okolnosti, osobito iz potrebe koju je nametnula praksa čitanja. Potreba označivanja javlja se uz sam nastanak knjiškog oblika. Lektorima starih kodeksa i misala bilo je potrebno označivati pojedina mjesta da bi se izbjeglo neprestano listanje i traganje po knjigama što ih je samim tim i uništavalo.

Tako su svojevrzne označnice bili urezane stranice knjiga ili ulijepljene oznake na vanjskoj margini misala, a takva se praksa održala sve do naših dana u leksikografiji i liturgijskim knjigama. Takvu oznaku možemo nazvati fiksnom ili statičnom označnicom.

Od davnine je u liturgijskoj upotrebi bila i funikula ili vrpca kojom se po potrebi prije obreda moglo označiti čitanje ili molitve koje idu uz dotični dan. Ikonoografski osobito je ta označnica dobila svoju primjenu u prikazivanju apokaliptičkog Janjeta čija Knjiga života sa sedam pečata ima oblik tih označnica iz Misala. Vrpca od tkanine uljepljivala bi se u gornji dio hrpta knjige pri čemu su i boje vrpce imale ulogu boljeg snalaženja sukladno bojama liturgijske odjeće. I ta se praksa očuvala sve do danas u liturgijskim knjigama, ali i u vrednijim izdanjima leksikografskog tipa (rječnici, pravopisi i dr.). Vrpca možemo smatrati djelomično pomičnom označnicom.

Dosta kasnije razvila se i treća vrsta označnica vezana uz molitvene knjige i brevijare, gdje su uz spomenute vrpce sve češće, radi boljeg snalaženja, umetali svete sličice (spomen-sličice ili kajkavski „kipce“). Svoj procvat spomen-sličice doživjele su u baroknom vremenu kao svojevrсни oblik pobožnosti. Te oznake posve su nevezane uz knjigu i mogu se prenositi iz knjige u knjigu. Stoga ih možemo nazvati pomičnim ili samostalnim označnicama.

Iako su ove posljednje najbliže modernoj označnici, ipak se ne može reći da se u potpunosti nastavlja na nju. U sitnom tisku prethodile su i druge tiskovine označnici, poput pozivnica na balove i druge skupove što je bilo osobito u modi za vrijeme Ilirskog preporoda. Takve pozivnice likovno i grafički vrlo su slične spomen-sličicama toga vremena (s grafičkim obrubom u obliku otisnute vinjete ili čipkom u papiru, unutar koje bi bila raspoređena prigodničarska pjesma). Ubrzo potom, uz knjišku se produkciju javljaju leci koji reklamiraju izdavačku djelatnost izdavača. (Kod nas to osobito prakticira Kugli.) Sve je to pomalo prethodilo na-

stanku onakve označnice kakvu danas poznajemo. Nastala je u vrijeme secesije, a spoj je dotadašnjih označivača, pomične ilustracije, reklame i drugih informacija. Zbog spretnosti i ostalih prednosti koju takva tiskovina na polutvrdom kartonu ima i zbog svoje likovnosti, označnica se toliko osamostalila kao svojevrsnost, da je, iako namijenjena čitanju, posve slobodna od knjige. Postala je uhodan oblik reklamiranja proizvoda koji nemaju nikakve veze s kulturom knjige iako sponzorstvo zna objediniti na tako malom predmetu kulturu i privredu. Označnica može biti i zasebni suvenir gdje se isprepliću rukotvorina i tisak.

Što se tiče te sporedne uloge koja se svodi na reklamiranje, možemo ustvrditi da igra sve jaču ulogu zbog pretpostavke koja obilježava suvremeno društvo u kojemu sve što nije reklamirano kao da i ne postoji. A za taj posao, uz masovne medije, danas su najkarakterističniji mega-plakati, koji se bezobzirno nameću u prometu, za kojima ne zaostaju mikro-panoi – označnice. One su, bez sumnje, izrazito pogodan medij koji usprkos svojoj diskreciji dobro obavlja posao, nenametljivo pritom podsjećajući na knjigu – medij koji nikada neće izgubiti na vrijednosti.

Okvir za buduću klasifikaciju i obradu

Kao što rukopisi sačinjavaju zasebnu zbirku *rara* u bibliotekarstvu, tako su i rukotvorene označnice posve nezavisne od tiskanih i imaju posebnu ljepotu i vrijednost. Ima i kombiniranih. Tu spadaju tiskovine s detaljem ulijepljenog suhog cvijeća ili sličnih detalja iz hodočasnički ili turistički znamenitih krajeva.

Jedna od mogućih podjela, zbog lakše pohrane, jest i prema materijalu u kojem je izrađena, ili pak kronološki pristup gdje se, osobito u razvojnoj fazi, mogu pratiti pravci i razdoblja u umjetnosti i književnosti.

Najjednostavnija podjela odnosila bi se na njezinu informativnu i komercijalno reklamnu ulogu. Tako bi se moglo govoriti o *tipično knjižničarskim* označnicama, a to su one koje izdaju knjižnice i knjižničari za potrebu svog informiranja ili uz manifestacije kao što je Mjesec hrvatske knjige. Zasebnu skupinu čine *izdavačke* označnice gdje izdavači i nakladnici reklamiraju svoju tiskarsku djelatnost. U skupinu *općekulturoloških* označnica išle bi sve one koje promiču neke opće kulturološke vrijednosti iz svijeta umjetnosti i života (od reklame za film do borbe protiv pušenja). Zasebnu skupinu tvore označnice *religioznog tipa* koje se oslanjaju na tradiciju spomen-sličica. U posebnu skupinu išle bi *reklamne* označnice pojedinih tvrtki.

Kako nema smisla popisivati pojedinačne primjerke označnica, osim izuzetno vrijednih primjeraka, one bi unutar spomenutih skupina mogle dobiti svoju skupnu odrednicu po knjižnici, izdavaču, manifestaciji i tvrtki, dok bi religiozne mogle dobiti i geografsku odrednicu, makar bi to mogle dobiti i sve ostale, ako bismo ih dijelili po zemlji podrijetla. Sljedeći elementi ulazili bi u takav opis: format, materijal na kojem je otisnuta i posebitosti kojima se ističe. Označnice koje se odnose na pisca i njegovo djelo trebalo bi navesti u priloženom abecednom popisu. Vrijeme i mjesto najčešće se neće naći na označnici, ali bi bilo uputno unijeti

i taj podatak ako je moguće odrediti ga na temelju drugih izvora kao što je izdanje knjige uz koju je označnica izdana.

U svakom slučaju, označnice bi kao zbirka trebale naći svoje posebno mjesto u knjižnicama i knjižničarstvu.

Od avanture skupljanja do didaktičkog okvira

Skupljanje označnica spada u zanimljivu avanturu otkrivanja što sve ljudi ostavljaju za sobom u pročitanoj knjizi gdje osim pravih označnica bude i pokoje pismo, dopisnica, karta, prešano cvijeće, bilje, osobito božja plahtica, slike, sličice, čestitke, razglednice, čekovi, karte, novac, ekslibrisi, papirići s porukama i potpisima, čipkasti papiri, izvezeni papirići s koncem, crteži, pa čak i toalet papir – zatvorenikova tužaljka ...

Kod toga za sakupljača imaju posebnu likovno-grafičku vrijednost ili spadaju u red dragocjenih suvenira vezanih uz važne prigode, a još više ostaju uspomena na pročitano knjigu ili na mjesto i osobu odakle označnica potječe (na papirusu iz Egipta, sa suhim cvijećem iz Jeruzalema, u obliku vitraja iz stare Nacionalne i sveučilišne biblioteke ...).

Izrada označnica s grupom malih knjižničara uz edukativni karakter ima i čitav niz odgojno-obrazovnih korelacija s drugim predmetima kao što su književnost, likovna kultura, povijest, priroda (oblik herbarija), vjeronauk ... Izradom označnica može se obilježiti neka od manifestacija i obljetnica škole, pripremiti susret s piscem ili napraviti motivacijski pristup čitanju nekog djela. Označnica može postati i trajni i prepoznatljivi suvenir škole. Radionice takvog tipa svakako bi našle svoje opravdanje.

U prilogu dodajem jednu od mogućih prigodno izmišljenih priča o označnici – Stanki, kao motivaciju izrađivanja označnice za knjigu koju učenici trebaju pročitati, kao poticaj na avanturu čitanja i kao motiv za kreativno ulaženje u literaturu.

MOTIVACIJSKA PRIČA O STANKI

Zovem se Stanka, tako ljepše zvučim, ali zapravo sam Označnica. Ili, ako bi netko nad mojom ljepotom, a uvijek nastojim biti lijepa, uzdahnuo: „Ah!“, ja bih dodala prefiks „pred-“ pa bi se tako mogla zvati i – Predah. Moram biti lijepa zbog knjige i sebe jer sam putujuća ilustracija svakoj stranici. Služim za to da ljudi predahnu od čitanja pa njihov posljednji pogled, kao uostalom i prvi, pada na mene. Moje je društvo svijet knjiga i čitači kojima moram uljepšati čitanje. I, ako bismo knjigu usporedili s cvijetom, a čitača s pčelom koja skuplja duhovni med mudrosti i znanja, ja bih onda u toj priči bila leptir koji oblijeće od cvijeta do cvijeta. Kada se pročitana ili odložena knjiga (nedajbože nepročitana) skupi u svoje korice kao cvijet pred hladnoćom ili oblačnim vremenom, ja odlepršam do drugoga rastvorenog cvijeta od slova u društvu očiju koje upijaju miris ljepote i mudrosti. Putujem kroz stranice knjiga družeći se s tajanstvenim likovima ... S kime se sve nisam družila!? Virila sam iz trave dok je Bambi išao uza svoju majku, letjela sam s Petrom Panom, virila iz Jeline i Tadijanovićeve torbe, krasila Reumatični i Šestinski kišobran, bila sam stanar u Horvatićevom slonu, bila sam jedna od karata što su se provlačile s Alicom kroz njezine avanture, družila se s Malim princem i Sretnim kraljevićem i upoznala toliko divnih pisaca da mi se vrti u glavi.

Svjedok sam mnogih dubokih osjećaja, plemenitih misli i poput nekog poštarra prenosim ih iz knjige u knjigu ... jer i likovi iz knjiga šalju jedan drugom svoje čestitke, pisma i pozivnice na zajedničko druženje. S tužnima zatužim, s radosnima se radujem, a s mudrima mudrujem. Kao vjerni prijatelj mnogih glavnih likova, čuvam tajne. Prijatelj sam svim ljubiteljima knjiga. Ipak, imam i neprijatelje. To su ujedno i neprijatelji knjige: moljci, krušni kuckar, dakle kukci koji napadaju knjigu, zatim plijesan, vlaga, prašina, ali najveći neprijatelji su lijenost i glupost uz koje ide nemarnost i neurednost mojih čitača. Ta se bolest kod pojedinih učenika odražava na nedužnoj knjizi. Svjedok sam kako zamašćene, pošarane, oštećene knjige plaču dok ih učenici inficirani tom bolešću vraćaju u školske knjižnice. Takvi učenici, a kasnije i takvi ljudi, za mene su prava ekološka katastrofa. Oni su u stanju i od knjige napraviti smeće. I ako su danas sposobni ubiti knjigu, tko zna kakvo sve zlo neće biti sposobni učiniti sutra? Zato sam za svoje prijatelje gotovo sigurna da će biti sretni i korisni članovi društva.

I na kraju, dopustite da iskoristim ovu prigodu za svoj oglas: *Traži se ljubitelj knjige da pronade svoju označnicu radi prijateljstva. Brak moguć. Rastava isključena.*

Priču o Stanki možete sami nastaviti. Možete izmisliti avanturu kroz svijet neke knjige gdje glavnom liku Stanka preostaje kao jedina potpora, rame za plakanje ili mu dovodi tješitelje iz neke druge priče ... A možda da jednostavno bude tu uz vaše čitanje kao vjerni pas čuvar koji će zalajati čim biste došli u napast da zbog lijenosti umjesto premještanja označnice, želite knjizi “zafirnuti” uho, nanijeti joj bol olovkom ili je šutnuti na neprimjereno mjesto.

Uz lijepu označnicu, avantura čitanja bit će vam ugodnija.

Mirko Ivanjek